

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI
Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego

KNO.410.003.02.2019

Pan Bartosz Skaldawski
Dyrektor
Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. Kopernika 36/40
00-924 Warszawa

WYSTĄPIENIE POKONTROLNE

P/19/023 - Ochrona materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych

I. Dane identyfikacyjne

Jednostka kontrolowana	Narodowy Instytut Dziedzictwa ¹ ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa
Kierownik jednostki kontrolowanej	Bartosz Skaldawski, Dyrektor NID, od 2 stycznia 2018 r. W okresie objętym kontrolą funkcję kierownika jednostki poprzednio pełniła Małgorzata Rozbicka, Dyrektor, od 1 sierpnia 2013 r. do 1 stycznia 2018 r.
Zakres przedmiotowy kontroli	1. Działania na rzecz ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych. 2. Współpraca przy realizacji działań i celów ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych.
Okres objęty kontrolą	Lata 2016-2019 (do dnia zakończenia kontroli, tj. 1 lipca 2019 r.), z wykorzystaniem dowodów sporządzonych przed tym okresem, jeżeli miały wpływ na ocenę kontrolowanej działalności
Podstawa prawna podjęcia kontroli	art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli ²
Jednostka przeprowadzająca kontrolę	Najwyższa Izba Kontroli Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego
Kontroler	Olga Michalecka, specjalista kontroli państwowej, upoważnienie do kontroli nr KNO/25/2019 z 14 maja 2019 r. (akta kontroli str. 1-2, 88-92)

¹ Dalej: Instytut lub NID.

² Dz. U. z 2019 r. poz. 489, dalej: ustawa o NIK.

II. Ocena ogólna³ kontrolowanej działalności

OCENA OGÓLNA

Najwyższa Izba Kontroli ocenia pozytywnie działania podejmowane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa na rzecz ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych⁴ oraz współpracę w tym zakresie prowadzoną z przedstawicielami organizacji mniejszości narodowych, a także z innymi podmiotami.

Uzasadnienie oceny ogólnej

W Narodowym Instytucie Dziedzictwa skutecznie realizowano działania w zakresie opieki i ochrony zabytków, w tym zabytków stanowiących materialne dziedzictwo kulturowe mniejszości narodowych, współpracując z wieloma podmiotami oraz organizacjami mniejszości narodowych. W badanym okresie nie wyróżniano jako odrębnej kategorii, zabytków mniejszości narodowych, jednak zapewniono gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o wszystkich zabytkach w sposób zgodny z obowiązującymi przepisami prawa. Instytut w latach 2016-2019 (do 1 lipca 2019 r.) zapewnił gromadzenie i zarządzanie zasobem dokumentacji wchodzącej w skład rejestru zabytków oraz Krajowej Ewidencji Zabytków (dalej: KEZ) w sposób zgodny z obowiązującymi przepisami prawa i przy współpracy z właściwymi w tym zakresie wojewódzkimi konserwatorami zabytków. Instytut tworzył i zarządzał geoprzestrzenną bazą danych o zabytkach nieruchomości oraz zapewnił udostępnianie danych o zabytkach Polski, w tym zabytków stanowiących dziedzictwo kulturalne mniejszości narodowych.

NID sporządzał i upowszechniał wytyczne, zalecenia i standardy dokumentacji, badań i konserwacji zabytków ruchomych, nieruchomości i archeologicznych dla ogółu zabytków. Przygotowywał również specjalistyczne opinie i ekspertyzy dotyczące działań przy zabytkach na rzecz organów administracji publicznej. Prowadził weryfikację terenową zabytków i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz terenową ocenę stanu zachowania wybranej próby zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków w tym również w zakresie cmentarzy żydowskich.

Instytut prawidłowo i rzetelnie realizował we współpracy z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego (dalej: Minister KiDN) powierzone przez niego zadanie pn. „Program oznakowania cmentarzy żydowskich na terenie Rzeczypospolitej Polskiej” na które wydatkował w 2018 r. środki finansowe w kwocie 163,3 tys. zł. Ponadto NID realizował programy, których celem było upowszechnianie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym, w tym o dziedzictwie kulturowym mniejszości narodowych oraz podejmował działania kształtujące świadomość społeczną w zakresie wartości i zachowania dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych. W latach 2016-2018 na realizację

³ Najwyższa Izba Kontroli formułuje ocenę ogólną jako ocenę pozytywną, ocenę negatywną albo ocenę w formie opisowej.

⁴ Na potrzeby niniejszej kontroli przyjęto, że materialnym dziedzictwem kulturowym mniejszości narodowych jest dziedzictwo związane z mniejszościami narodowymi, w rozumieniu art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2017 r., poz. 823); zabytki nieruchomości i ruchome (również w muzeach). Jako zabytek mniejszości narodowej zdefiniowano zabytek wytworzony na terytorium Polski przez mniejszości narodowe zamieszkujące teren przedwojennej Rzeczypospolitej lub wytworzone przez narodowości zamieszkujące dawne niemieckie tereny w północnej i zachodniej części obecnej Polski (tzw. Ziemie Odzyskane) przed 1945 r., tj. przed wcieleniem tych ziem do terytorium Polski.

projektów dotyczących materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych w ramach programu „Wolontariat dla dziedzictwa” oraz „Wspólnie dla dziedzictwa” wydatkowano środki finansowe w kwocie 448,4 tys. zł.

Instytut współpracował z organizacjami międzynarodowymi, przedstawicielami organizacji mniejszości narodowych oraz innymi podmiotami podczas realizacji celów służących ochronie materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych.

III. Opis ustalonego stanu faktycznego oraz oceny cząstkowej⁵ kontrolowanej działalności

OBSZAR

1. Działania na rzecz ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych

Opis stanu faktycznego

Narodowy Instytut Dziedzictwa jest państwową instytucją kultury powołaną 1 stycznia 2011 r. przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego⁶. Instytut utworzył 16 Oddziałów Terenowych⁷ oraz pracownie terenowe: „Park Mużakowski” w Łęknicy, w Trzebinach i w Zamościu. NID zatrudnia⁸ 229 osób, w tym 106 osób w oddziałach i pracowniach terenowych.

Oddziały terenowe NID uczestniczą w realizacji zadań statutowych Instytutu związanych z dziedzictwem znajdującym się w danym województwie. W latach 2016-2019 oddziały terenowe NID angażowały się m.in. w: przygotowanie opinii specjalistycznych i ekspertyz dotyczących działań przy zabytkach na rzecz organów administracji publicznej, procedurę występowania z wnioskiem do Ministra KiDN w sprawie uznania przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zabytku nieruchomego za pomnik historii, weryfikację terenową zabytków i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, terenową ocenę stanu zachowania wybranej próby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, weryfikację terenową cmentarzy żydowskich, weryfikację wniosków konkursowych zgłaszanych w konkursie na „Zabytek Zadbane”, regionalną koordynację Europejskich Dni Dziedzictwa, przygotowanie treści edukacyjnych o wybranych zabytkach, przygotowanie opracowań studialnych oraz kart ewidencyjnych zabytków.

NID w imieniu Ministra KiDN zarządza polską częścią Parku Mużakowskiego, położonego na granicy Polski i Niemiec. Park jest największym zabytkowym parkiem krajobrazowym w Europie, uznanym za pomnik historii i miejsce światowego dziedzictwa UNESCO. Zabytek poprzez wpis na listę UNESCO stał się dziedzictwem społeczności międzynarodowej, jednocześnie dziedzictwem niemieckiej mniejszości narodowej i lokalnej społeczności Polaków aktualnie zamieszkującej te tereny.

⁵ Oceny cząstkowe to oceny działalności w poszczególnych obszarach badań kontrolnych. Ocena cząstkowa może być sformułowana jako ocena pozytywna, ocena negatywna albo ocena w formie opisowej.

⁶ Zarządzenie Nr 32 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 23 grudnia 2010 r. w sprawie zmiany nazwy i zakresu działania Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków (Dz. Urz. MKiDN Nr 6, poz. 58 ze zm.).

⁷ W Białymstoku, Gdańsku, Katowicach, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Toruniu, Warszawie, we Wrocławiu i w Zielonej Górze.

⁸ Według stanu na 27 czerwca 2019 r.

W Instytucie stworzono jeden specjalistyczny ośrodek tj.: Ośrodek ds. Światowego Dziedzictwa, powołany⁹ w związku z powierzeniem przez Ministra KiDN prowadzenia Ośrodka w zakresie realizacji Konwencji UNESCO¹⁰.

(akta kontroli str. 3-8, 296-318)

W badanym okresie Instytut gromadził decyzje o wpisie do rejestru zabytków z terenu całego kraju, przekazywane przez wojewódzkich konserwatorów zabytków, zgodnie z § 4 ust. 2 rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem¹¹. Do rejestru zabytków¹² wpisanych było:

- na koniec 2016 r. – 73 442 zabytków nieruchomych, 258 423 zabytków ruchomych, 7 748 zabytków archeologicznych;
- na koniec 2017 r. – 74 447 zabytków nieruchomych, 263 087 zabytków ruchomych, 7 753 zabytków archeologicznych;
- na koniec 2018 r. – 75 455 zabytków nieruchomych, 266 219 zabytków ruchomych, 7 752 zabytków archeologicznych;
- na koniec pierwszego półrocza 2019 r. – 75 965 zabytków nieruchomych, 268 165 zabytków ruchomych, 7 796 zabytków archeologicznych;

(akta kontroli str. 3-50, 292-295)

W imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków Narodowy Instytut Dziedzictwa gromadzi i zarządza zasobem Krajowej Ewidencji Zabytków, na którą składają się zasoby wojewódzkich ewidencji zabytków. KEZ stanowi uporządkowany zbiór opracowań (w formie kart lub poszytów) wykonanych według obowiązujących jednolitych wzorów określonych w rozporządzeniu w sprawie rejestru. Zbiór Krajowej Ewidencji Zabytków tworzyły w kolejnych latach zbiory:

- na koniec 2016 r. – 1 094 937 kart ewidencyjnych, w tym; dla zabytków nieruchomych – 150 588 kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa, 9 078 dokumentacje zabytkowych zieleni, 25 525 kart ewidencyjnych cmentarzy zabytkowych; dla zabytków ruchomych – 396 990 kart ewidencyjnych sztuki i rzemiosła artystycznego, 21 423 kart ruchomych zabytków techniki; dla zabytków archeologicznych – 491 333 kart ewidencyjnych dla 460 123 stanowisk;
- na koniec 2017 r. – 1 116 001 kart ewidencyjnych, w tym; dla zabytków nieruchomych – 154 481 kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa, 9 120 dokumentacje zabytkowej zieleni, 25 559 kart

⁹ Zarządzenie nr 10/2015 dyrektora NID z dnia 18 lutego 2015 r. w sprawie powołania Ośrodka ds. Światowego Dziedzictwa.

¹⁰ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego (Dz. U. Nr 32, poz. 190, załącznik). Polska ratyfikowała Konwencję 6 maja 1976 r. a 29 czerwca 1976 r. złożyła dokument ratyfikacji w UNESCO. W stosunku do Polski Konwencja weszła w życie z dniem 29 września 1976 r.

¹¹ Dz. U. Nr 113 poz. 661, dalej: rozporządzenie w sprawie rejestru.

¹² W przypadku rejestru zabytków dokumenty przekazywane przez konserwatorów do NID przesyłane są z opóźnieniem, w związku z tym liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków nie jest równa liczbie wydanych decyzji przez konserwatorów w danym roku. Dla zabytków nieruchomych i zabytków archeologicznych bazą referencyjną, z której pochodzą informacje, jest baza geomeedia profesjonal.

ewidencyjnych cmentarzy zabytkowych; dla zabytków ruchomych – 403 277 kart ewidencyjnych sztuki i rzemiosła artystycznego, 28 115 kart ruchomych zabytków techniki; dla zabytków archeologicznych – 495 449 kart ewidencyjnych dla 463 297 stanowisk;

- na koniec 2018 r. – 1 124 196 kart ewidencyjnych, w tym; dla zabytków nieruchomych – 155 640 kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa, 9 120 dokumentacje zabytkowej zieleni, 25 609 kart ewidencyjnych cmentarzy zabytkowych; dla zabytków ruchomych – 405 371 kart ewidencyjnych sztuki i rzemiosła artystycznego, 32 435 kart ruchomych zabytków techniki; dla zabytków archeologicznych – 496 021 kart ewidencyjnych dla 463 489 stanowisk;
- na koniec pierwszego półrocza 2019 r. – 1 132 588 kart ewidencyjnych, w tym; dla zabytków nieruchomych – 158 686 kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa, 9 164 dokumentacje zabytkowej zieleni, 25 639 kart ewidencyjnych cmentarzy zabytkowych; dla zabytków ruchomych – 406 944 kart ewidencyjnych sztuki i rzemiosła artystycznego, 34 881 kart ruchomych zabytków techniki; dla zabytków archeologicznych – 497 274 kart ewidencyjnych dla 464 436 stanowisk.

NID gromadzi również w ramach KEZ wszystkie stosowane w przeszłości rodzaje opracowań dotyczących danej kategorii obiektów w przyjętym układzie dla danego zasobu oraz aktualizuje je zgodnie z pozyskiwanymi informacjami. Opracowania obiektów nieistniejących nie są wyłączone do osobnych zbiorów, a jedynie stosownie oznaczone. Ponadto NID gromadzi dokumentację archiwalną dla obiektów wyłączonych z ewidencji. Zamknięte zbiory ewidencyjne, będące dokumentacją pomocniczą, tworzą m.in. karty adresowe (649 127 sztuk), teczki urbanistyczne (1 274 sztuk). Materiały archiwalne, w tym dokumentacja ewidencyjna, udostępniane są zainteresowanym.

Istniejące zbiory umożliwiają tworzenie jednolitej bazy danych o dziedzictwie kulturowym, której celem jest wszechstronne przetwarzanie informacji, tworzenie ogólnopolskich i regionalnych analiz, zestawień i wykazów według wybranych kryteriów np. analizy liczebności i rozmieszczenia dworów rezydencjonalnych w Polsce; procentowe zestawienie zabytków wpisanych do rejestru z podziałem według rodzaju własności; zestawienie obiektów zagrożonych dla województwa, itp.

W dokumentacji zgromadzonej w NID nie są wydzielone obiekty związane z dziedzictwem kulturowym mniejszości narodowych. Zastępca Dyrektora NID pan Mariusz Czuba poinformował, iż Instytut realizuje zadanie gromadzenia i upowszechniania dziedzictwa stosownie do zapisów obowiązującej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹³, która wskazuje, że każdy zabytek ujęty w rejestrze zabytków i w KEZ wymaga ochrony.

W bazach danych prowadzonych przez Instytut (rejestr zabytków i KEZ) występuje jako atrybut metadanych określenie wyznania religijnego. Podział cmentarzy na kategorię odwołującą się do wyznania religijnego wynika, jak wyjaśnił Dyrektor NID, z aktualnej i historycznej własności cmentarzy. Cmentarze powstałe przed 1939 r.

¹³ Dz. U. z 2018 r. poz. 2067, ze zm.

były w większości (około 80%) zakładane przez wspólnoty religijne i stanowiły ich własność, niemniej jednak ich jednoznaczne przyporządkowanie wymaga wykonania szczegółowych kwerend historycznych.

(akta kontroli str. 3-50, 128-199, 275-278, 292-295)

Pracownicy NID sporządzają również karty ewidencyjne zabytków, które wojewódzki konserwator zabytków włącza do wojewódzkiej ewidencji zabytków po sprawdzeniu czy dane zawarte w karcie ewidencyjnej zabytku są wyczerpujące i zgodne ze stanem faktycznym. Następnie karta przekazywana jest do NID, który w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków włącza kartę ewidencyjną zabytku do KEZ. Przykładowo w 2018 r. pracownicy wykonali 210 kart ewidencyjnych zabytków, natomiast w pierwszym półroczu 2019 r. powstało takich kart 110.

Pracownicy Instytutu opracowują opinie merytoryczne poprzedzone badaniami historycznymi w sprawach oceny wartości zabytkowych obiektów, które są uwzględniane w uzasadnieniach decyzji o wpisie danych obiektów do rejestru zabytków. Ponadto opracowują opinie dotyczące utraty wartości zabytkowych obiektów. Opinie te, obligatoryjne w postępowaniach prowadzonych przez Ministra KiDN w sprawach skreśleń z rejestru zabytków, są podstawowym dowodem w sprawie. W 2017 r. NID opracował 61 opinii dotyczących oceny wartości zabytków w sprawach ich wpisu do rejestru zabytków oraz 130 opinii dotyczących skreśleń z rejestru. W 2018 r. pracownicy NID opracowali 74 opinie do wpisu do rejestru zabytków i 104 opinie dotyczące skreśleń z rejestru.

(akta kontroli str. 610-612)

W 2017 r. Instytut przygotował zalecenia i zestawienia dobrych praktyk dotyczące badań archeologicznych, które opublikował na stronie www.nid.pl.

W 2018 r. NID opracował 21 projektów standardów, wytycznych i zaleceń w ramach tworzenia i upowszechniania standardów dokumentacji, badań i konserwacji zabytków ruchomych, nieruchomych i archeologicznych w czterech pakietach standardów dotyczących dokumentacji i ewidencji zabytków: archeologicznych, zabytków techniki i przemysłu, zabytkowych parków, ogrodów i komponowanej zieleni oraz architektury drewnianej. Opracowane dokumenty dotyczyły ogółu zabytków i nie wyodrębniały wskazówek w stosunku do zabytków stanowiących dziedzictwo kulturowe mniejszości narodowych.

Opracowane przez NID projekty standardów, wytycznych i zaleceń zostały przekazane do Departamentu Ochrony Zabytków MKiDN. Dyrektor NID wyjaśnił, że do chwili obecnej NID nie otrzymał uwag dotyczących oceny przekazanych materiałów, w związku z tym materiały te nie zostały jeszcze opublikowane. Planowane jest wypromowanie wypracowanych standardów poprzez wydanie pakietu standardów, zaleceń i wytycznych w ramach wydawnictwa seryjnego „Kurier Konserwatorski”.

Na stronie www.nid.pl, w zakładce dla specjalistów, opublikowane są opracowane w 2011 r. wytyczne dotyczące wypełniania kart ewidencyjnych zabytków dla poszczególnych kategorii obiektów¹⁴. Zgodnie z powyższymi wytycznymi Instytutu,

¹⁴ M.in.: instrukcję opracowywania kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, instrukcję opracowywania kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych niewpisanych do rejestru

w obszarze dotyczącym oznaczenia właściciela/użytkownika, nie przewidziano informacji o przynależności do grupy mniejszości narodowej. Informacja taka może się pojawić w części dotyczącej opisu historii zabytku – w przypadku kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Przy zabytkach sakralnych i cmentarzach, zgodnie z instrukcją opracowywania kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych niewpisanych do rejestru zabytków oraz instrukcją opracowywania kart ewidencyjnych cmentarzy, należy podać przynależność wyznaniową obecną i dawną. Instytut publikuje również na swojej stronie internetowej NID międzynarodowe standardy dotyczące ochrony zabytków.

(akta kontroli str. 3-50, 128-199, 319-345, 492-609, 613-1434)

W ramach „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017” (dalej: KPOZiOnZ) Narodowy Instytut Dziedzictwa realizował zadania w obszarach: 1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce, 2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków, 3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji. Dwa¹⁵ spośród 30 zadań przewidzianych w ww. obszarach nie zostały zrealizowane z uwagi na brak zatwierdzenia standardów przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Instytut opracował i opublikował w 2017 r. „Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce”. Został on opracowany w ramach „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017”. Raport jest podsumowaniem prowadzonego przez NID od 2008 r. projektu terenowej weryfikacji ksiąg A i C rejestru zabytków¹⁶, której celem było zbadanie stanu faktycznego zabytków wpisanych do rejestru. Raport stanowi również zbiór rekomendacji i może służyć określeniu niezbędnych działań mających na celu poprawę stanu obiektów zabytkowych. Przeprowadzona analiza potwierdziła konieczność uporządkowania rejestru oraz ujednoczenia standardów i polityki konserwatorskiej w zakresie jego prowadzenia, a także pozwoliła sformułować szereg wniosków i rekomendacji dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami. Analiza ta dotyczyła ogółu zasobów. Jednym z problemów poruszanych w analizie są braki w zakresie dokumentacji ewidencyjnej zabytków wpisanych do rejestru, czego skutkiem jest m.in. „różnicowanie w poziomie wiedzy o zasobie zabytków: od pełnego rozpoznania, poprzez dostateczne, pobieżne, aż po zupełny brak o obiekcie”¹⁷.

Wśród rekomendacji realizowanych przez NID w latach 2018-2019 można wymienić: dążenie do wypracowania jednolitej metody w zakresie prowadzenia statystyki zabytków wpisanych do rejestru; wypracowanie ogólnopolskiego wzorca zapisu elektronicznego dokumentacji ewidencyjnej; kształtowanie aktywnych postaw

zabytków, instrukcję opracowywania kart ewidencyjnych cmentarzy, instrukcję opracowywania kart ewidencyjnych zabytków ruchomych, instrukcję opracowywania karty adresowej zabytku nieruchomego.

¹⁵ Zadanie 1.3.5. Szkolenia specjalistyczne w zakresie stosowania standardów konserwatorskich dla wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych i zadanie 1.3.6. Działania propagujące standaryzację działań ochronnych zgodnych z wytycznymi Głównego Konserwatora Zabytków.

¹⁶ Dla poszczególnych kategorii zabytków prowadzone są trzy odrębne księgi rejestru: A – dla zabytków nieruchomych, B – dla zabytków ruchomych, C – dla zabytków archeologicznych, których wzory określa rozporządzenie w sprawie rejestru. Rodzaje obiektów zaliczanych do wymienionych kategorii zabytków określa art. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

¹⁷ Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017, str. 378-379.

obywatelskich; rozwijanie świadomości pracowników urzędów jednostek samorządu terytorialnego w zakresie potrzeby utrzymania lokalnego zasobu zabytkowego w dobrym stanie w celu wykorzystania potencjału rozwojowego dziedzictwa kulturowego.

NID wraz z Ministerstwem KiDN opublikował również 16 wojewódzkich „Raportów o stanie zachowania zabytków nieruchomości (księgi rejestru A i C)” zawierających informacje o wynikach badań zabytków na poziomie powiatów.

W trakcie prac nad Raportem o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce dokonano pogłębionej analizy stanu zachowania zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków na wytypowanej reprezentatywnej grupie obiektów. Pracownicy oddziałów terenowych NID, w terminie od kwietnia do sierpnia 2016 r., przeprowadzili szczegółowe badania terenowe na reprezentatywnej (dla zasobu rejestru zabytków) próbie obejmującej 1303 zabytki nieruchome rozlokowane na terenie całego kraju (1081 zabytków architektury i budownictwa, 74 cmentarze, 148 zabytkowych założeń zieleni). Dobór próby został przeprowadzony w sposób losowy.

Przy obecnie stosowanych kartach ewidencji zabytków ocena stanu zachowania i ocena wartości zasobu dziedzictwa wymaga dogłębnej analizy każdego zabytku ze względu na wyłącznie opisowy charakter dokumentacji zabytków. Wyjątek stanowi instrukcja opracowywania kart ewidencyjnych zabytków nieruchomości niewpisanych do rejestru zabytków, zgodnie z którą stan zachowania należy określić w skali punktowej: 5 – bardzo dobry, 4 – dobry, 3 – dostateczny, 2 – zły, 1 – bardzo zły. Dyrektor NID wyjaśnił, iż wprowadzenie punktowej skali ocen odnoszącej się do stanu zachowania wynikało z konstrukcji wzoru karty ewidencyjnej zabytków nieruchomości niewpisanych do rejestru zabytków, gdzie dopuszcza się do udokumentowania zastosowanie jednego zdjęcia ogólnego obiektu, a pozostałe dane zawarte w tej karcie nie są wystarczające, by móc określić jego główne składowe m.in. stanu: stropów, stolarki okiennej, instalacji elektrycznej, zawilgocenia czy spękania ścian.

(akta kontroli str. 128-199, 319-345, 492-609, 613-1853)

Na podstawie art. 96 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Minister KiDN powierzył dyrektorowi NID¹⁸ realizację zadania publicznego, polegającego na budowie infrastruktury informacji przestrzennej w części dotyczącej obszarów chronionych ze względu na wartości zabytkowe. Instytut tworzy i zarządza geoprzestrzenną bazą danych o zabytkach nieruchomości Polski na zasadach określonych w ustawie z dnia 4 marca 2010 r. o infrastrukturze informacji przestrzennej¹⁹. Realizując to zadanie NID digitalizuje dokumentację rejestru zabytków, analizuje materiały źródłowe dokumentacji, a następnie przenosi zawartość tych dokumentów wraz z lokalizacją zabytków i granicami ochrony konserwatorskiej do centralnej bazy danych o zabytkach. Baza jest prowadzona w sposób ciągły. Informacja o lokalizacji obszarów chronionych jest dostępna

¹⁸ § 4 ust. 1 pkt 3 statutu NID nadanego Zarządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 23 stycznia 2014 r. w sprawie nadania statutu Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa (Dz. Urz. MKiDN Nr 2 ze zm.).

¹⁹ Dz. U. z 2018 r., poz. 1472, ze zm.

na administrowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa portalu mapowym dostępnym pod adresem www.mapy.zabytek.gov.pl, który jest częścią krajowej infrastruktury informacji przestrzennej. Portal mapowy zawiera dane dotyczące zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych, archeologicznych oraz Pomników Historii i obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Do każdego obiektu dołączony jest opis, tj.: numer Inspire²⁰, forma ochrony, data powstania obiektu, nazwa obiektu, numer i data wpisu do rejestru zabytków, adres, status. Zawartość mapy Polski stanowi łącznie 84 616 zabytków (stan na 31 grudnia 2018 r.). Aktualizacja danych na geoportalu odbywa się w cyklach półrocznych. Dane przestrzenne z portalu mapowego NID dostępne są również poprzez zgodne z dyrektywą INSPIRE usługi sieciowe WMS i WFS, a także na portalu państwowym www.geoportal.gov.pl. Metadane serii, zbiorów i usług danych przestrzennych dostępne są za pośrednictwem portalu mapowego MKiDN na geoportalu Komisji Europejskiej, dostępnym pod adresem <http://inspire-geoportal.ec.europa.eu/>.

Instytut jest administratorem zintegrowanej z portalem mapowym strony www.zabytek.pl. Każda informacja o lokalizacji obiektu oraz jego podstawowych cechach jest umieszczana na podstawie szczegółowych danych zawartych w centralnej bazie danych przestrzennych NID. Serwis www.zabytek.pl udostępnia informacje o polskich zabytkach wraz z ich opisami, towarzyszącymi zdjęciami, atrakcyjnymi zasobami cyfrowymi (np. modelami 3D obiektów, chmurami punktów, panoramami) oraz lokalizacją obiektów. Zasoby portalu liczą około 83 600 obiektów. W przypadku zabytków nieruchomych można uzyskać dane dotyczące wg następujących kategorii: krajobraz kulturowy, układ przestrzenny, mała architektura, architektura sakralna, architektura obronna, architektura przemysłowa, zespół parkowo-ogrodowy, zespół rezydencjonalny, budynek użyteczności publicznej, budynek mieszkalny, budynek gospodarczy, miejsce pamięci, cmentarz, inne. Ponadto w przypadku ww. kategorii przewidziano dodatkowe podkategorie, np. do cmentarzy oraz architektury sakralnej przewidziano podkategorie związane z wyznaniem religijnymi. Dla zabytków archeologicznych istnieje odrębna lista kategorii: stanowisko osadnicze, stanowisko sepulkralne, architektura sakralna, architektura obronna, dwory i pałace, stanowisko o funkcji gospodarczej, kopiec, pole bitwy. Strona ta wykorzystuje także mechanizm Google Maps, który pozwala na łatwą identyfikację wszystkich obiektów umieszczonych na portalu oraz pozwala użytkownikowi znaleźć drogę do interesującego go zabytku. Zarejestrowani użytkownicy serwisu mogą dodawać zdjęcia i opisy, wytyczać szlaki wycieczek po zabytkach, zakładać spersonalizowane konta użytkownika, dodawać obiekty do ulubionych, a także zapisać się do newslettera.

Instytut prowadzi również stronę www.samorzad.nid.pl, tj. portal wiedzy o zarządzaniu dziedzictwem w gminach.

Liczba wejść na strony internetowe administrowane przez NID monitorowana jest kwartalnie oraz przy okazji szczególnie istotnych wydarzeń lub informacji. Statystyki

²⁰ Skrót oznaczający Infrastruktura Informacji Przestrzennej w Europie (ang. Infrastructure for Spatial Information in Europe) nadany dyrektywą 2007/2/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 marca 2007 r. ustanawiająca infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (INSPIRE), Dz. Urz. UE z 25.04.2007 r. L 108, s. 1.

odsłon w 2018 r. są następujące: www.nid.pl – ponad 260 000 odsłon, www.mapy.zabytek.gov.pl – 223 161 odsłon, www.zabytek.pl – 355 053 odsłon.

(akta kontroli str. 9-50, 128-141, 193-199)

NID zawarł w dniu 28 stycznia 2019 r. umowę nr POPC.02.03.02-00-0017/18 o dofinansowanie projektu pn. „Digitalizacja i udostępnianie cyfrowych dóbr kultury – zabytków oraz grobów i cmentarzy wojennych” w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014-2020²¹. W projekcie, który będzie trwał do stycznia 2022 r., cały zasób ewidencji zabytków nieruchomości i archeologicznych oraz ewidencji grobów i cmentarzy wojennych zostanie przetworzony do postaci cyfrowej. Następnie na tej podstawie mają zostać utworzone obiekty w bazie danych geoprzestrzennych. Zarówno skany tej dokumentacji jak i obiekty przestrzenne wraz z atrybutami mają zostać opublikowane na ogólnodostępnych portalach internetowych NID. Całkowita kwota wydatków kwalifikowalnych projektu wynosi 37.264 tys. zł, w tym z budżetu środków europejskich 31.563 tys. zł. Instytut zobowiązany jest do wniesienia wkładu własnego stanowiącego 15,37% kwoty całkowitych wydatków kwalifikowalnych projektu. Dnia 18 czerwca 2019 r. Instytut opublikował zapytanie ofertowe dotyczące projektu.

(akta kontroli str. 15-50, 97-123)

NID digitalizuje również zasób dokumentacji KEZ. Do dnia 3 czerwca 2019 r. w ramach dokumentacji ewidencyjnej zabytków nieruchomości pracownicy zeskanowali 16.758 dokumentów, tj. skany kart białych i zielonych które obejmują całość dokumentacji ewidencyjnej jaka znajduje się w zasobach NID dla trzech województw: opolskiego, świętokrzyskiego i części województwa mazowieckiego wraz z miastem Warszawa oraz skany kart ewidencyjnych cmentarzy żydowskich obejmujące obszar całej Polski. NID skanuje także dokumentację ewidencji zabytków archeologicznych. Do dnia 3 czerwca 2019 r. w cyfrowym repozytorium NID znajdowały się 24 782 dokumenty tego zasobu.

Digitalizacja ewidencji zabytków nieruchomości i archeologicznych była prowadzona, do momentu uzyskania środków projektu POPC, w niewielkiej ilości. Były to głównie prace pilotażowe, prowadzone w celu zbudowania modelu i środowiska danych ewidencji zabytków, przetestowania go pod kątem skanowania dokumentacji, budowy cyfrowego repozytorium dokumentacji, jak i późniejszego utworzenia bazy danych tych obiektów przestrzennych w bazie danych typu GIS.

W ramach projektu POPC Instytut planuje zdigitalizować pozostałe 91,5% zasobu ewidencji zabytków nieruchomości oraz 95,1% zasobu ewidencji zabytków archeologicznych pozostających nadal w postaci analogowej.

(akta kontroli str. 93-123)

W 2017 r. Minister KiDN zainicjował program „Projekt oznakowania cmentarzy żydowskich na terenie Rzeczypospolitej Polskiej”²². Celem programu było opracowanie pełnego wykazu cmentarzy żydowskich, ich waloryzacja oraz

²¹ Oś Priorytetowa nr 2 „E-administracja i otwarty rząd”, Działanie nr 2.3 „Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego”, Poddziałanie nr 2.3.2 „Cyfrowe udostępnienie zasobów kultury”. Dalej: projekt POPC.

²² Dalej: Projekt oznakowania cmentarzy żydowskich.

zgrupowanie danych na platformie informatycznej umożliwiającej ich analizowanie w celu wypracowania metod ich ochrony.

Instytut zawarł z Ministrem KiDN umowę dotyczącą udzielenia dotacji celowej na wydatki bieżące ze środków finansowych Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z budżetu państwa²³ na sfinansowanie zadania „Program oznakowania cmentarzy żydowskich na terenie Rzeczypospolitej Polskiej”. Program zakładał identyfikację wszystkich cmentarzy żydowskich, które do 1939 r. stanowiły własność gmin żydowskich oraz wprowadzenie ujednoliconej formy ich oznakowania. Na realizację programu Minister przyznał środki finansowe w kwocie 200 tys. zł. Termin wykonania działań ustalono od 19 kwietnia 2018 r. do 31 grudnia 2018 r. Planowane efekty rzeczowe stanowiły: liczba zweryfikowanych obiektów zabytkowych (cmentarze żydowskie) – 1.200 szt., liczba projektów informatycznych – 1 szt., liczba naukowców/ekspertów zaangażowanych w realizację zadania – 34 szt.

Oddziały terenowe NID przeprowadziły weryfikację 1.206 cmentarzy żydowskich na terenie całego kraju. Podczas wizji terenowych i ogólnych kwerend potwierdzano lokalizację cmentarza (dane adresowe i koordynaty geograficzne), określano stan zachowania i czytelność historycznych granic oraz istnienie elementów upamiętniających.

Wyniki weryfikacji posłużyły do przeprowadzenia akcji znakowania cmentarzy, która objęła następujące działania: opracowanie projektu tablicy informacyjnej i sposobu znakowania historycznych granic cmentarza, kwalifikację obiektów do oznakowania wraz z zawarciem umów o współpracy z właścicielami terenów, na których znajdują się cmentarze, uzyskanie zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków na oznakowanie i ewentualne prace porządkowe (w wypadku obiektów tego wymagających wznowienie lub wyznaczenie geodezyjne granic działki cmentarnej, wykonanie tablic informacyjnych), realizację w terenie prac porządkowych i oznakowanie cmentarza.

W ramach projektu oznakowano²⁴ sześć obiektów wpisanych do rejestru zabytków, tj. cmentarzy żydowskich w: Tykocinie, Siedlcach, Górze Kalwarii, Warszawie (ul. Okopowa), Broku, Lublinie (ul. Kalinowszczyzna). Na stronie internetowej www.zabytek.pl umieszczono informacje historyczne o tych zabytkach w języku polskim, hebrajskim i angielskim.

NID sporządził zgodnie z umową okresowe informacje o wykorzystaniu środków finansowych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Sprawozdanie z realizacji Programu oznakowania cmentarzy żydowskich Instytut sporządził w terminie 1 lutego 2019 r. NID wydatkował w 2018 r. środki finansowe w kwocie

²³ Umowa nr 139/DF-I/2018 z dnia 19 czerwca 2018 r. oraz Aneks nr 1 z dnia 5 października 2018 r. W aneksie zmieniono zakres działań w ramach programu tj. zwiększono środki na oznakowanie w przestrzeni cmentarzy żydowskich, zrezygnowano z prac informatycznych. Nie zmieniono efektów rzeczowych.

²⁴ Obiekty oznakowano w oparciu o Porozumienie w sprawie standardów zachowania i upamiętniania cmentarzy żydowskich na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, zawarte 21 grudnia 2018 r. pomiędzy Generalnym Konserwatorem Zabytków, Podsekretarzem Stanu w MKiDN a Związkiem Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej oraz Naczelnym Rabinem Polski. Strony ustanowiły katalog zasad zachowania i upamiętnienia cmentarzy żydowskich w Polsce oraz zobowiązały się do współpracy na rzecz ich oznakowania. Przyjęto również wzór oznakowania cmentarzy żydowskich, tj. określono graficzny wzór tablicy w kształcie macewy zawierającej informację „W tym miejscu znajduje się cmentarz żydowski”.

163,3 tys. zł, które zgodnie z umową zostały przeznaczone przede wszystkim na: oznakowanie w przestrzeni cmentarzy żydowskich, środki na delegacje podczas trwania wizji terenowych, wynagrodzenia osób do technicznej obróbki danych uzyskanych podczas procesu weryfikacji cmentarzy żydowskich. Instytut wykazał realizację dwóch mierników: liczba zweryfikowanych obiektów zabytkowych (cmentarze żydowskie) – 1.206 szt., liczba projektów informatycznych – 0 szt., liczba naukowców/ekspertów zaangażowanych w realizację zadania – 34 szt. Brak realizacji miernika dotyczącego projektu informatycznego wynika z przyjętej w aneksie do umowy zmiany zakresu zadania. Niewykorzystane środki w kwocie 36,7 tys. zł zostały zwrócone do MKiDN w terminie 14 stycznia 2019 r. W oparciu o przeprowadzone ankiety z weryfikacji terenowej cmentarzy, których jednym z elementów była ocena aktualnego stanu zachowania cmentarzy żydowskich, Instytut przygotowuje raport końcowy. Zakończenie prac nad raportem planowane jest na koniec 2019 r.

Projekt oznakowania cmentarzy żydowskich jest kontynuowany w 2019 r. na podstawie zawartej z Ministrem KIDN umowy dotyczącej udzielenia dotacji celowej na wydatki bieżące ze środków finansowych Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z budżetu państwa²⁵. Na realizację programu w 2019 r. Minister przyznał środki w kwocie 200 tys. zł. które, jak przewiduje umowa, zostaną przeznaczone przede wszystkim na oznakowanie cmentarzy żydowskich (do pięciu obiektów). Planowane wydatki obejmą m.in. wykonanie kwerendy zasobów archiwalnych, hipotecznych, kartograficznych, geodezyjnych dla wybranych cmentarzy żydowskich, w celu ustalania granic cmentarzy; przygotowanie materiałów informacyjnych dotyczących projektu; prace geodezyjne; prace porządkowe; produkcję tablic oraz innych elementów oznakowania cmentarzy; koszty administracyjno-techniczne projektu oraz koszty delegacji. Ze środków dotacji sfinansowane zostaną również prace informatyczne związane z dostosowaniem istniejącej w NID geoprzestrzennej bazy danych do wprowadzenia informacji uzyskanych w procesie weryfikacji cmentarzy żydowskich. Termin wykonania działań ustalono od 25 marca 2019 r. do 31 grudnia 2019 r. Planowane efekty rzeczowe stanowią: liczba oznakowanych obiektów zabytkowych (cmentarze żydowskie) – 5 szt. oraz liczba projektów informatycznych – 1 szt. Kwota dofinansowania programu na 2019 r. została określona na podstawie wstępnego szacunku kosztów w formie zapytań do wykonawcy danej usługi oraz analizy kosztów z 2018 r. Wstępnie do programu Projekt oznakowania cmentarzy żydowskich w 2019 r. zostały wytypowane cmentarze żydowskie stanowiące własność Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego w: Wyszogrodzie, Łomży, Kuźnicy, Łowiczu, Brzezinach oraz cmentarze żydowskie, które są własnością Skarbu Państwa w Suraziu i Knyszewie.

Jak wyjaśnił Dyrektor NID gminy żydowskie i Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego są zobowiązane do dalszej pielęgnacji cmentarzy, oznakowanych w ramach projektu, które są w ich dyspozycji oraz do prowadzenia innych działań zabezpieczających np. budowy ogrodzeń w ramach posiadanych możliwości finansowych.

²⁵ Umowa nr 118/DF-I/2019 z dnia 4 czerwca 2019 r.

(akta kontroli str. 9-87, 200-291, 492-609, 1855-1883)

Narodowy Instytut Dziedzictwa nie udzielał w latach 2016-2019 dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach.

Dnia 30 września 2016 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego powierzył Dyrektorowi NID prowadzenie spraw w przedmiocie udzielania i rozliczania dotacji na prowadzenie badań archeologicznych. Minister KiDN przekazał dotacje na przeprowadzenie badań archeologicznych: w Nysie w 2016 r. w kwocie 1.026,5 tys. zł oraz w Jabłonicy Ruskiej w 2019 r. w kwocie 864,8 tys. zł²⁶.

(akta kontroli str. 88-92)

NID realizuje w ramach Programu Współpracy INTERREG Polska – Saksonia 2014-2020 projekt pn. „Park Mużakowski – ochrona, rozwój i promocja europejskiego dziedzictwa kultury”²⁷. Celem zadania jest transgraniczny rozwój infrastruktury kulturowej i wzrost dostępności dziedzictwa kulturowego Parku Mużakowskiego, poprzez odtworzenie historycznych obiektów kulturowych o ponadnarodowym charakterze historycznym i dużym znaczeniu dla rozwoju turystyki na pograniczu polsko-niemieckim. Partnerzy realizują zadania projektowe niezależnie od siebie na własnym terenie. W ramach projektu NID realizuje w polskiej części parku działania skupiające się m.in. na zadaniach: remont konserwatorski Wiaduktu, rewaloryzacja i udostępnienie szkółki (terenu o powierzchni 22 ha z zachowanym drzewostanem kolekcyjnym i użytkowym). Wartość całkowita projektu wynosi (wydatki kwalifikowane) 3.015 tys. zł, w tym 85% stanowią fundusze europejskie a 15% budżet krajowy. Instytut wydatkował ze środków INTERREG 500 tys. zł w 2017 r., 340 tys. zł w 2018 r. oraz 1.244 tys. zł w 2019 r. (do czerwca 2019 r.). Ponadto na działalność Parku Mużakowskiego NID wydatkował ze środków finansowych pochodzących z dotacji Ministra KiDN 995 tys. zł w 2016 r., 923 tys. zł w 2018 r. oraz 364 tys. zł w 2019 r. (do 30 czerwca 2019 r.).

(akta kontroli str. 15-50, 492-609, 1854)

NID realizuje programy społeczne w zakresie edukacji na rzecz ochrony i opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym. W prowadzonych działaniach edukacyjnych w ramach takich projektów jak: „Wspólnie dla dziedzictwa” (wcześniej „Wolontariat dla Dziedzictwa”) czy „Europejskie Dni Dziedzictwa” realizowane są wydarzenia związane z zachowaniem dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych.

Głównym celem programu „Wolontariat dla dziedzictwa” oraz „Wspólnie dla dziedzictwa” w latach 2016-2019 jest upowszechnianie dziedzictwa kulturowego oraz budowanie społecznego zaangażowania w proces ochrony i opieki nad dziedzictwem. Wybór projektów nie jest dokonywany w oparciu o kryterium dotyczące zachowania dziedzictwa kulturalnego mniejszości narodowych, lecz

²⁶ Wyplacono I ratę w wysokości 648,6 tys. zł. Druga w wysokości 216,2 tys. zł zostanie wyplacona w 2020 r. Zadanie jest w trakcie realizacji.

²⁷ Umowa o dofinansowanie nr PLSN.01.01.00-14-0007/16-00 na realizację projektu Park Mużakowski – ochrona, rozwój i promocja europejskiego dziedzictwa kultury zgodnie z decyzją Komitetu z dnia 5 lipca 2016 r. w ramach Programu Współpracy INTERREG Polska – Saksonia 2014-2020 zawarta pomiędzy Ministrem Rozwoju i Finansów oraz NID.

zachowania ogółu dziedzictwa kulturowego. Przykładowo w ramach programu w 2016 r. jednym z kryteriów wyboru projektu były m.in. „korzyści dla zabytku i dziedzictwa kulturowego wynikające z wykonania zadania”. Zastępca Dyrektora NID Pan Mariusz Czuba wyjaśnił, iż zapisy programu nie wskazują i nie ograniczają w żaden sposób, jakie elementy dziedzictwa mają być przedmiotem projektu tworzonoego przez wnioskodawcę. W latach 2016-2019 na realizację programu „Wolontariat dla dziedzictwa” oraz „Wspólnie dla dziedzictwa” wydatkowano:

- 880,7 tys. zł w 2016 r., zawarto 40 umów, w ramach których dofinansowano siedem projektów dotyczących mniejszości narodowych²⁸: pięć realizowanych na rzecz dziedzictwa kulturowego mniejszości żydowskiej, jeden na rzecz dziedzictwa mniejszości niemieckiej i jeden na rzecz dziedzictwa mniejszości ukraińskiej, tj. zadania: Zapominane cmentarze na Kujawach, Tarnowskie macewy – obóz wolontariacki, Wolontariat na Rzecz Żydowskiego Dziedzictwa Dzierżoniowa, Renowacja cmentarza żydowskiego w Jędrzejowie, Porządkowanie cmentarza żydowskiego przy ul. Okopowej w Warszawie z warsztatami edukacyjnymi, Obóz dla wolontariuszy w Zbrachlinie „Żyli kiedyś wśród nas... żyjemy dzisiaj obok nich”, Edukacyjny Obóz Wolontariacki „Ochrona dziedzictwa kulturowego Bieszczad”. W ramach projektów dotyczących mniejszości narodowych beneficjenci wydatkowali 167,7 tys. zł;
- 895,8 tys. zł w 2017 r., zawarto 39 umów, w ramach których dofinansowano osiem projektów dotyczących mniejszości narodowych²⁹: pięć realizowanych na rzecz dziedzictwa mniejszości żydowskiej, trzy na rzecz dziedzictwa mniejszości niemieckiej, tj. zadania: Wolontariat przy synagodze w Fordonie, Tarnowskie macewy – obóz dla wolontariuszy, Porządkowanie cmentarza żydowskiego przy ul. Okopowej w Warszawie z warsztatami edukacyjnymi, Wąwolnica – nieinwazyjne badania archeologiczne i uporządkowanie cmentarza żydowskiego, Ogrodnicy pamięci. Metody pracy nad zachowaniem dziedzictwa żydowskiego na Lubelszczyźnie, Obóz dla wolontariuszy w Małasku – „Protestanci – zapomniani sąsiedzi”, Dziedzictwo kulturowe źródłem opolskiej tożsamości. Obóz dla wolontariuszy, Kto nie szanuje zmarłych, ten nie szanuje życia, workcamp w Dzierżoniowie. W ramach projektów dotyczących mniejszości narodowych beneficjenci wydatkowali 196,1 tys. zł;
- 969 tys. zł w 2018 r., zrealizowano 69 projektów, w ramach których dofinansowano cztery projekty dotyczące mniejszości narodowych³⁰: dwa realizowane na rzecz dziedzictwa mniejszości niemieckiej oraz dwa na rzecz dziedzictwa mniejszości żydowskiej, tj. zadania: Łąkorz. W poszukiwaniu tożsamości przestrzeni, Ewidencje ważne. Dokumentacja cmentarza i kaplicy w Pasymiu, Ogrodnicy pamięci w Wąwolnicy, Tarnowskie macewy – obóz dla wolontariuszy. W ramach projektów dotyczących mniejszości narodowych beneficjenci wydatkowali 84,6 tys. zł;

²⁸ Projekty wskazane przez NID na potrzeby niniejszej kontroli NIK, które potencjalnie mogą dotyczyć mniejszości narodowych.

²⁹ J.w.

³⁰ J.w.

- na zadanie w 2019 r. przeznaczono 1 000 tys. zł, w ramach naboru pozytywnie zaopiniowano 164 wniosków, w tym siedem projektów dotyczących mniejszości narodowych³¹: cztery realizowane na rzecz dziedzictwa mniejszości niemieckiej, dwa na rzecz dziedzictwa mniejszości żydowskiej i jeden na rzecz dziedzictwa mniejszości niemieckiej, żydowskiej i rosyjskiej, tj. zadania: Nowociechociński amalgamat, Piotrowice – stare cmentarze, zapomniane zabytki, Łąkorz. W poszukiwaniu tożsamości przestrzeni, Milcząca historia, Zanim będzie za późno. Akcja sprzątnięcia i inwentaryzacji cmentarza żydowskiego w Jaśle, Wielokulturowa przeszłość Wielkopolski, Zatopione wsie. Dziedzictwo kulturowe na Kujawach i Ziemi Dobrzyńskiej. W ramach projektów dotyczących mniejszości narodowych beneficjentom przyznano środki finansowe w kwocie 160 tys. zł.

Instytut w latach 2016-2019 prowadził, w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków, procedurę konkursową dla ogłaszanego przez Ministra KiDN konkursu „Zabytek Zadbane”. Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, którzy wzorowo wywiązują się z obowiązku opieki nad zabytkami. Celem konkursu jest promocja opieki nad zabytkami, w tym propagowanie najlepszych wzorów konserwacji, utrzymania i zagospodarowania zabytków. Laureatami w latach 2016-2019 byli:

- w 2016 r. Kościół Filialny Chrystusa Króla w Kwitajnach, Zespół dworsko-parkowy w Kłóbce, Dworzec morski w Gdyni (obecnie Muzeum Emigracji), Dom ludowy w Supraślu, Kanał Elbląski;
- w 2017 r. Kaplica zamkowa Trójcy Świętej w Lublinie, Zespół pałacowo-parkowy w Dobrzycy, Zespół kościoła zamkowego Najświętszej Marii Panny w Malborku, Skrzydło zamku książąt pomorskich (obecnie Centrum Konferencyjne Zamek) w Szczecinku, Drewniany dom w Zborowskim, Dworzec kolejowy Wieliczka Park;
- w 2018 r. Kościół ewangelicko-augsburski w Pasymiu, Kaplica Hochberga przy kościele Świętego Wincentego i Świętego Jakuba (obecnej katedrze greckokatolickiej) we Wrocławiu, Park – arboretum w Głuchowie, Dwór w Psieniu-Ostrowie, Walcownia cynku (obecnie Muzeum Hutnictwa Cynku „Walcownia”) w Katowicach-Szopienicach;
- w 2019 r. Dawny klasztor karmelitański (obecnie zakład karny) w Nowym Wiśniczu, Zagroda – Muzeum Wsi Markowej w Markowej, Zespół dworca kolejowego w Kościerzynie, Kościół Pokoju w Jaworze, wieża ciśnień w Biedrusku, Kościół Świętego Jerzego w Gliwicach-Ostropie, Kaplica Świętego Jana Nepomucena w Zerwanej.

(akta kontroli str. 9-14, 124-127, 346-491, 908-910)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

³¹ J.w.

OCENA CZĄSTKOWA Najwyższa Izba Kontroli ocenia pozytywnie działania podejmowane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa na rzecz ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych.

OBSZAR **2. Współpraca przy realizacji działań i celów ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych**

Opis stanu faktycznego Podejmowany przez NID program rewitalizacji Parku Mużakowskiego realizowany jest od 1989 r. we współpracy z zarządcą niemieckiej części parku³² oraz z samorządem miasta Łęknicy. Merytorycznie program wspiera Międzynarodowa Rada Konserwatorska³³, która wydaje zalecenia i opinie dotyczące ochrony parku i prowadzonych na jego terenie prac konserwatorskich. W skład Rady wchodzi eksperci z Anglii, Czech, Niemiec i Polski oraz Przewodniczący Konwentu Pücklera. Współpraca z zarządcą niemieckiej części parku ma charakter merytoryczny i dotyczy zagadnień bieżącej pielęgnacji, konserwacji oraz działań promocyjnych i edukacyjnych obiektu np. poprzez wspólne doroczne organizowanie dwóch wydarzeń kulturalnych w parku czy transgraniczny program aktywizacji bezrobotnej młodzieży.

(akta kontroli str. 15-50, 492-612)

W 2013 r., w związku z wpisem 16 cerkwi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (w tym ośmiu z terenu Polski), NID wspólnie z partnerami ukraińskimi powołał Międzynarodową Radę Konserwatorską miejsca światowego dziedzictwa UNESCO – Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat. Od tego czasu corocznie organizowane są posiedzenia rady, w którym uczestniczą przedstawiciele zarządców wpisanych na listę obiektów. Towarzyszą im seminaria szkoleniowe dotyczące kwestii zarządzania miejscami zabytkowymi oraz problematyki konserwatorskiej.

(akta kontroli str. 124-127)

W ramach programów „Wolontariat dla dziedzictwa” oraz „Wspólnie dla dziedzictwa” Instytut współpracował z organizacjami zajmującymi się ochroną dziedzictwa mniejszości narodowych. Współpraca opierała się na zasadach określonych w regulaminie programu oraz przy promocji efektów realizowanych przez nich zadań: umieszczanie informacji w mediach społecznościowych obsługiwanych przez NID oraz wydanie publikacji „Coś bierzemy, coś dajemy. Reportaże o wolontariacie dla dziedzictwa”. W publikacji znalazł się m.in. artykuł dotyczący zadania „Porządkowanie cmentarza żydowskiego przy ul. Okopowej w Warszawie wraz z warsztatami edukacyjnymi” realizowanego przez Fundację Dziedzictwa Kulturowego.

NID wspierał właścicieli zabytków nagrodzonych w konkursie „Zabytek Zadbane” poprzez wydawanie publikacji, w której prezentowane są obiekty nagrodzone

³² Obecnie: Stiftung „Fürst-Pückler-Park Bad Muskau” będąca placówką Saksońskiego Ministerstwa Finansów.

³³ Powołana przez instytucje zarządzające Parkiem Mużakowskim w 2005 r. Do udziału w Radzie włączony został w 2010 r. zarządca Parku Branitz – państwowa fundacja „Stiftung Museum Park und Schloss Branitz”.

w danym roku wraz z opisem prac jakie przy nich wykonano. Publikacja, w nakładzie 600 egzemplarzy, adresowana jest do właścicieli obiektów nagrodzonych oraz władz samorządowych i środowisk konserwatorskich w całej Polsce. Wersja elektroniczna publikacji umieszczana jest w na stronie NID. Instytut promuje również właścicieli zabytków nagrodzonych w konkursie „Zabytek Zadbane” poprzez wydawanie kalendarza ściennego, w którym prezentowane są nagrodzone obiekty.

Podczas realizacji Projektu oznakowania cmentarzy żydowskich NID współpracował ze Związkiem Gmin Wyznaniowych Żydowskich, Gminą Wyznaniową Żydowską w Warszawie, Fundacją Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego oraz z działającą przy gminach żydowskich Komisją Rabiniczną ds. Cmentarzy Żydowskich. Instytut zawarł porozumienia o współpracy przy oznakowaniu cmentarzy żydowskich z Gminą Wyznaniową Żydowską w Warszawie, Fundacją Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego³⁴.

(akta kontroli str. 492-609)

Instytut współpracował z zarządcą Cmentarza Żydowskiego w Łodzi³⁵ w zakresie wstępnego przeanalizowania możliwości i szans wpisania cmentarza na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Wstępna propozycja kandydatury cmentarza, która wpłynęła do NID, została zaprezentowana na posiedzeniu Komitetu ds. światowego dziedzictwa kulturowego w Polsce³⁶ dnia 15 grudnia 2015 r. Komitet podjął uchwałę, w której rekomendował rozszerzenie przesłanej propozycji o elementy, które w sposób możliwie pełny będą reprezentowały odrębność kultury żydowskiej na ziemiach polskich oraz fakt współistnienia społeczności Żydów i Polaków na przestrzeni wieków, jako wspólne wielokulturowe dziedzictwo miasta Łodzi. Z przekazanej w lipcu 2018 r. przez MKiDN korespondencji wynika, że zarządca Cmentarza Żydowskiego w Łodzi opracował kolejny roboczy projekt wniosku, który jednak nie został przekazany do NID³⁷.

(akta kontroli str. 124-127, 346-348, 492-609)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

OCENA CZĄSTKOWA

Najwyższa Izba Kontroli pozytywnie ocenia działania Narodowego Instytutu Dziedzictwa w zakresie współpracy z przedstawicielami organizacji mniejszości narodowych oraz innymi podmiotami podczas realizacji celów służących ochronie materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych.

³⁴ Porozumienie NID/PK/58/18, NID/PK/59/18, NID/PK/60/18, NID/PK/61/18 z dnia 15 października 2018 r. pomiędzy Gminą Wyznaniową Żydowską w Warszawie a NID o współpracy przy realizacji działań mających na celu oznakowanie cmentarza poprzez umieszczenie pamiątkowej tabliczki na terenie cmentarza. Porozumienie NID/PK/62/18 z dnia 8 października 2018 r. pomiędzy Fundacją ochrony Dziedzictwa Żydowskiego a NID o współpracy przy realizacji działań mających na celu oznakowanie cmentarza poprzez umieszczenie pamiątkowego kamienia / tabliczki na terenie cmentarza / umieszczenie elementów kamiennych oznaczających granice cmentarza.

³⁵ Cmentarz Żydowski w Łodzi jest własnością Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Łodzi. Działania konserwatorskie, naukowe, edukacyjne i popularyzatorskie sprawuje fundacja Monumentum Iudaicum Lodzense założona przez Urząd Miasta Łodzi oraz Zawiązek Byłych Łodzian w Izraelu. Fundacja jest autorem wstępnego wniosku o wpis cmentarza na listę informacyjną.

³⁶ Organ pomocniczy MKiDN.

³⁷ Zarządzeniem MKiDN z października 2018 r. NID przestał pełnić funkcję sekretariatu Komitetu ds. światowego dziedzictwa kulturowego w Polsce.

IV. Wnioski

Wobec nie stwierdzenia nieprawidłowości Najwyższa Izba Kontroli nie formułuje wniosków pokontrolnych.

V. Pozostałe informacje i pouczenia

Wystąpienie pokontrolne zostało sporządzone w dwóch egzemplarzach; jeden dla kierownika jednostki kontrolowanej, drugi do akt kontroli.

Prawo zgłoszenia
zastrzeżeń

Zgodnie z art. 54 ust. 1 i 2 ustawy o NIK kierownikowi jednostki kontrolowanej przysługuje prawo zgłoszenia na piśmie umotywowanych zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, w terminie 21 dni od dnia jego przekazania. Zastrzeżenia zgłasza się do dyrektora Departamentu Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego Najwyższej Izby Kontroli. Prawo zgłaszania zastrzeżeń, zgodnie z art. 61b ust. 2 ustawy o NIK, nie przysługuje do wystąpienia pokontrolnego zmienionego zgodnie z treścią uchwały w sprawie zastrzeżeń.

W przypadku wniesienia zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, termin przedstawienia informacji liczy się od dnia otrzymania uchwały o oddaleniu zastrzeżeń w całości lub zmienionego wystąpienia pokontrolnego.

Warszawa, 24 lipiec 2019 r.

Kontroler
Olga Michalecka
Specjalista kontroli państwowej

.....
podpis

Najwyższa Izba Kontroli
Departament Nauki, Oświaty
i Dziedzictwa Narodowego
Dyrektor
Piotr Prokopczyk

WICEDYREKTOR
Departament Nauki, Oświaty
i Dziedzictwa Narodowego

Z up.
.....
Ilona Kielan-Glińska
podpis

